

Koncz Péter

A környezettudatos tájgazdálkodás nyomában

Az alábbiakban két kiadványra hívom fel a figyelmet. Bár Magyarország különböző tájegységeiről szólnak, közös vonásuk a környezettudatos tájgazdálkodás szemléletének erősítése, a természet és az ember együttélésének felelős bemutatása.

*

Az utóbbi évek szélsőséges időjárási eseményei növelték az árhullámok gyakoriságát, már nemcsak tavasszal, hanem akár télen is. A klímaváltozáshoz, a mindenkori időjáráshoz, továbbá a megváltozott és változó területhasználat következményeihez pedig folyamatosan alkalmazkodni kell. Így megfontolandó bizonyos árterületek visszaállítása, a hullámterek növelése; meg kell fogni és tájgazdálkodással hasznosítani a Dunán, a Tiszán, a Bodrogon lezúduló vizeket. A korszerű vízgazdálkodás a szélsőséges időjárási események kiegyenlítésében, sőt a belvizek gyakoriságának csökkentésében is segít.

Az elmúlt századok vízrendezési és lecsapolási munkálataival nemcsak a víz, de egy sor gazdálkodási forma is más irányba terelődött. A folyók és a csapadék, jórészt magasodó gátak közt, hasznosulatlanul távoznak az országból. A gazdaság egyre inkább a nagyüzemi, monokultúrás, szántóföldi termelés arculatát vette fel. Az agrárkultúrában megjelenő víz sokszor már csak gondot – árvizet, belvizet – okoz. Egy hétre rá aztán, ugyanott, már az aszály jelenti a problémát. A múltban *ott volt a víz* a

tájban, s most is jelen kívánkozik lenni. A vizet hasznosító, a régi ártéri gazdálkodás módosított, a jelen körülményeknek megfelelő felélesztésére most egyre nagyobb szükség és talán lehetőség is van az Európai Unió Duna Stratégiáján belül. Az ártéri rendezések előtti árvízi és *fokgazdálkodás* komplex feladat volt. Egyszerre tette lehetővé egy kistájban belül a halászatot, a fakitermelést, a legeltetést, a méhészetet, a gyümölcsstermesztést. Vajon hogyan?

Hagyományos tudással. Ezt mutatja be Andrásfalvy Bertalan *A Duna mente népének ártéri gazdálkodása* című könyvében. Helynevek, történeti leírások, továbbá számos korabeli törvény, levéltári feljegyzés alapján részletesen rekonstruálta a Tolna és a Baranya menti árterületek használatának történetét, módját, viszonyrendszerét. Kiderül, hogy az ártéri, illetve fokgazdálkodás műveléséhez igen sok apróbb-nagyobb, finom szabályozásra, fortélyra volt szükség. A fokgazdálkodás alapját képző *fokok* olyan átvágások voltak az övzátányok legalacsonyabb pontjain, ahol a folyó szabályozottan kiléphetett az árterületre. Itt a víz elárasztott legelőt, rétet, kaszálót, erdőket, sőt csatornákon át befolyhatott a gyümölcsösökbe is. A vizeknek a fokokon való ki-be eresztésével szabályozták a rétet, az erdőt, a gyümölcsös és az állatok húsának minőségét. A fokgazdálkodással egyúttal ármentesítettek, illetve megtermékenyítették a talajt. Később, az ár levonultával, a víz ugyanazon

a fokokon visszatérhetett a folyóba. Fontos volt pontosan tudni, hogy mikor indul meg az apadás. Ezt a fokokban úszó égő tapló jelezte. Ha ez visszaindult a folyó felé, akkor már a halak is visszasiettek az ártérről. Ekkor kellett résen lenni és útjukat állni *rekesszekkel, vejszékkel*, amely a halakat a *balogfejbe* terelte, ahonnan már könnyen ki lehetett emelni őket.

Az ár elmúltával visszaengedték a lovakat, marhákat, disznókat a *legelőre*, pontosabban a keményfás, fűzfás erdőbe, nádasba, rétre, ugarra, tavalyi kaszálóra. A 19. század előtt ugyanis a *legelő* fogalma nem egyezett meg annak mai jelentésével. A mára kialakult nagyüzemi termelésben egy-egy területet rendszerint hasonló művelési ággal hasznosítanak, több éven át. Ma kevésbé váltakoznak, fonódnak össze az eltérő gazdálkodási formák. A különböző művelés alatt álló területek nem állnak kapcsolatban a környező más jellegű mezőgazdasági tevékenységekkel. Korábban azonban térben és időben változatos, mozaikos tájgazdálkodás volt jellemző, egy terület egy művelési ággal való hasznosítása nem volt kizárólagos. Így az is változott, hogy mikor mi volt éppen a *legelő*. A fokok által az ártéren, a különböző mélyedésekben, több ezer *halastó* képződött. A vízrendezések előtt a Duna mente halas nagyhatalom volt; „*ötték a sült halat a főtte*”. Akár a kenyér helyett is. A lecsapolásokkal a hagyományos tudás és a köré szerveződő társadalmi berendezkedés, műveltség is visszaszorult. Csökkent a hal mennyisége, az ártéri erdők és a gyümölcsösök kiterjedése. Pedig termelt itt vagy *60 féle alma, 20 féle szilva és 47 féle körte*. Sok fát beoltottak, kereszteztek egymással csak azért, hogy „*minek legyen ez vad, hadd teremjen*”. Olyan körtéről is olvashatunk, amelybe két fajtát oltottak; a *törökországi és a nagyasszonyi körtét*. Így mire az egyik leérett, addigra megérett a

másik. Hozzá kell tenni, hogy ezeket a fákat még csak nem is permetezték.

A hagyományos tudást a modern ökoszisztéma alapú, klímaváltozást is figyelembe vevő ártéri gazdálkodással ötvözve a táj többet képes nyújtani, mint a területek egycélú, nagyüzemi művelésével. Azonban csak akkor, ha a vízzel helyesen bánunk. Hiszen a vészártározók, mint amilyen pl. a Felső-Tiszavidéken a már megépült, de még nem hasznosult cigándi vagy a már tesztelt tiszaroffi, képesek ugyan megfogni és visszatartani a vizet, de egyelőre csak *árvízmentesítéssel* és nem *árvízgazdálkodással* szolgálnak. Ezért szükséges a hagyományos tudás tanulmányozása és hasznosítása.

*

A másik ismertett mű, *A Zempléni Tájvédelmi Körzet* című kötet a vadregényes Zemplén igaz tükre, amely az egész tájegység *természeti és kulturális értékeiről* alapos ismereteket közvetít. A 35 szerző tollából született 30 alfejezet a táj geológiai és kulturális történetét, állat- és növényvilágának, illetve élőhelyeinek változatosságát, a hegyvidéki és a hegyaljai táji gazdálkodás viszonyait és sokféleségét mutatja be a történelmi idők során. Egyúttal feladatokat jelöl ki a jövőre nézve is.

A könyvben feltárul a térség *kárpáti* jellege, hiszen arculata az Eperjes-Tokaji-hegységrendszer szlovákiai részével együtt egységes. Az itt élő népek jelentős mértékben hozzájárultak Zemplén fejlődéséhez. Így a mai tokaji szőlő- és borkultúra kialakulásában a 11–13. században betelepített *olaszok és vallonok* segítettek. (Innen ered Bodrogolaszi és Olaszliszka neve.) A kereskedés megindításáért a *görögök*, az iparosítás kezdeteiért pedig a *szlovákok és ruszinok* tettek sokat. A hutákban általuk terjedt el az üveggyártás, a faszénégetés és a bádognégyítés (Óhuta,

Nagyhuta, Vágáshuta). A 18. században Hercegekútra betelepített *svábok* a rendezett település- és pincerendszer kiépítéséhez mutattak jó példát.

Az olvasmányos mű nemcsak az egyes szakterületek képviselőinek kiváló útmutató, de az utazóknak és a helyi lakosság számára is, hiszen gyakran saját házunk táját ismerjük a legkevésbé. Jómagam otthon vagyok a Zemplénben, ám nem tudtam, hogy területünkön reliktum jellegű *erdőssztyepp-rét* folt található. Ez a gyakorlatilag kihalt növénytársulás olyan, mint egy erdei és egy réti közösség keveréke, nagyjából 30–70% arányban. Ma már csak foltokban fedezhető fel, hiszen helyét a szőlőültetvények vették át. Ebben a közösségben a tölgyek között ott virítanak az őszirózsák, a különböző peremizsek, benne illatozik a kakukkfű és ott hullámszik a pontusi-eurázsai sztyeppékkal rokonságot mutató árvalányhaj is. Azt sem firtattam korábban, vajon mi rejtőzhet a tanyánk alatt? Mint megtudtam, valahol a Botkő és a Círóka-nyak közötti geológiai próba-fúrás során 225 méter mélyből, a mészkő karsztos üregéből, 40°C-os víz tört föl. Nem véletlen, hiszen itt *gejzír mezőn* járunk, amelyről a felszínen a Botkő gejzír kúpja, mint a posztvulkáni tevékenység hírnöke is tanúskodik. Ez ugyanaz a termálvíz készlet, amely a végardói strandnál hasznosul.

A kötet eligazít minket, merre lelhetünk *tűz-, nemes-* vagy éppen *mézopálra*. Választ ad arra, hogy vajon a regéci vagy a füzéri vár épült Magyarország legfiatalabb vulkánjára? Továbbá, hol vannak a pannon tenger maradványai, hol találhatóak a felszálló meleg vagy a leszálló hideg vizek forrásai, és vajon mi köze van a Thetys-óceánnak az erdőbényei obszidiánhoz?

Zemplént járva a jégkorszak fagyhatásai alapján a vulkáni kőzetből vájt *kőfallal, kőkapuval, kőtengerrel* vagy éppen *kőtorny-*

nyal is szembetalálhatjuk magunkat. Ezek az andezit és riolit lávatakaró felszabdalásával keletkeztek a jégkorszak periglaciális időszakában. A víz és a hó behatolt a sziklarepedésekbe s ott ciklikusan megfagyva, felengedve szétrepesztette a sziklafalat, utat törve a *kőpataknak, kőfolyónak*. Ilyen kifagyásos formák jól tanulmányozhatóak a fél kilométer hosszú és 32 méter magas Nagy-Péter mennykő sziklafalán. A kőtornyok a népi rege szerint nem krioplanációs (kifagyásos) képződmények, hanem kővé vált emberek, amelyre nevük is utal, így pl. *Kőasszony, Emberkő*.

A könyvből megérthetjük a vizek és a vadak járását, a völgyek irányát, a települések erővonalak menti elrendeződésének kialakulását és azok jelenlegi kapcsolatait. Tovább bővíülhet a tokaji borról alkotott képünk is. A talajerózió ellen korábban pl. kőgátakkal védekeztek, a lemosódott földet pedig a *liktorgödrökben* gyűjtötték össze, ahonnan azt puttonyokban visszashállították a szőlőtőkék takarására. A pincék levegőjét a '*lélek*' vagy *kalap kövek* fedték, így oldották meg azok szellőzését. A kőgátak, liktorgödrök és kövek kultúrtörténeti emlékké váltak, ám felhívják a figyelmet egy ma is követendő gazdálkodási módra.

A táj gazdag, kincsekkel teli. Ebben jelentős turisztikai és *szelíd* beruházás jellegű lehetőség van. Az ökológiai gazdálkodás sem akar mást, mint kielégíteni a *jelen és a jövő szükségleteit*. Természetet, kultúrát nem azért kell őrizni, védeni, hogy legyen egy hermetikusan elzárt múzeum, ahol 'még minden rendben van'. Ezeket az értékeket *azért védjük, mert használjuk*. Kell a víz, a levegő, amely ott az erdőben tisztul. Kell a talaj, a Föld külső termékeny rétege, amelyen *hosszú távon* lehet termelni. Hiszen a löszös talaj sok helyen már lemosódott a domboldalról, s tokajit néhol ma már az alapkőzetten termelnek. Kell a hagyományos gazdálkodásból származó gyümölcs,

amelynek van *íze, ellenáll a kórokozónak, és nem kell szállítani*. Kell a találkozás Kazinczy, Rákóczi szellemével éppúgy, mint a kemencepataki erdei vasút utasaival.

A könyv utat mutat a jövő gazdálkodási formáinak, amely összhangban van a terület ökológiai kapacitásával. Ötleteket ad a falusi turizmus számára. Rávilágít arra, hogy egyes szakterületeken, pl. az állattartás és a tejfeldolgozás vagy akár a várak, kastélyok történetét illetően még vannak homályos foltok, további kutatásra al-

kalmak témák. Ebben, illetve minden más témában az egyes fejezetek végén található irodalomjegyzékek nyújtanak további segítséget. A könyv fekete-fehér és színes képekkel illusztrált, továbbá talajtani, növényzeti és általános áttekintő térkép jár hozzá. A kötet végén rövid szlovák, illetve angol nyelvű összefoglaló olvasható.

A monográfia bizonyítéka annak, hogy természeti és kulturális erőforrások *fenntartható módon* felszabadíthatók. A térség kétszen áll a Zempléni Nemzeti Park rangra.

(Andrásfalvy Bertalan: *A Duna mente népének ártéri gazdálkodása. Ártéri gazdálkodás Tolna és Baranya megyében az ármentesítési munkák befejezése előtt*. Ekvilibrum Kiadó, Szekszárd, 2007; Baráz Csaba – Kiss Gábor (szerk.): *A Zempléni Tájvédelmi Körzet Abauj és Zemplén határán*. Bükk Nemzeti Park Igazgatóság, Miskolc, 2009.)

Lebó Ferenc, 2003;
átm. 42,5 mm, vert, tükrösített ezüstérem